

Impact Factor : 6.240

ISSN 2349-364X

वेदाञ्जलि Vedanjali

अन्तर्राष्ट्रीय विद्वत्समीक्षित षाण्मासिकी शोधपत्रिका

(International Peer Reviewed Refereed Journal of Multidisciplinary Research)

वर्ष- ९

अंक- १७, भाग- १

जनवरी-जून, २०२२

प्रधान सम्पादक

डॉ० रामकेश्वर तिवारी

सह सम्पादक

श्री प्रभूज मिश्र

प्रकाशन : वैदिक एजुकेशनल रिसर्च सोसाइटी, वाराणसी

- ◆ संस्कृत रूपको में नाट्य का प्रस्तुतीकरण 125-126
प्रतिमा कुमारी
- ◆ नारद पुराण में व्याकरण की विशेषता 127-129
राखी कुमारी
- ◆ त्रिमुनिव्याकरणस्य सारस्वतव्याकरणे योगदानम् 130-132
साकेत बिहारी
- ◆ त्रिशिखिब्राह्मणोपनिषद् में मोक्ष 133-136
संदीप कुमार
- ◆ भूमण्डलीकरण की प्रक्रिया एवं समकालीन 137-139
हिन्दी उपन्यास 1990 से 2015 तक
विजय कुमार
- ◆ मानवीय मूल्य, मर्यादा एवं आदर्श के रूप में रामकथा 140-143
विजय भान सिंह
- ◆ पर्व विकास खंड, जनपद आजमगढ़ की जनसंख्या गत्यात्मकता से 144-148
उत्पन्न पर्यावरणीय समस्या एवं निदान एक भौगोलिक अध्ययन
मिथलेश सिंह व डॉ० राम चन्द्र यादव
- ◆ वर्षकुण्डल्यां षोडशयोगानामध्ययनम् 149-151
आशीषशर्मा
- ◆ ज्योतिषशास्त्रे राजयोगविवेचनम् 152-154
आचार्य चिन्तराम
- ◆ अर्वाचीन काल की संस्कृत गीतिकाव्य परम्परा 155-158
डॉ० दीप्ति उनियाल
- ◆ भासकृते स्वप्नवासवदत्ते पतिमहत्वं राजधर्मनिरूपणश्च 159-160
डॉ० गौरीशंकर एम० जोशी
- ◆ स्मृतियों में राजमण्डल की मूल प्रकृतियाँ एवं षाड्गुण्य 161-164
डॉ० ज्योति कुमारी
- ◆ गंगायां विशिष्टान्तराघटितत्वस्वरूपविचारः 165-167
डॉ० के०ई० श्रीवेङ्कटनाथन्
- ◆ उपनिषदां दर्शनं संस्कृतिश्च 168-173
डॉ० ललितकुमारमण्डलः
- ◆ मनुष्य के स्वास्थ्य में अग्नि की महत्ता बृहत्त्रयी के विशेष परिप्रेक्ष्य में 174-178
डॉ० मालती राघव
- ◆ शैवदर्शने मोक्षस्वरूपम् 179-181
डॉ० मंजुनाथभट्टः
- ◆ आत्मसाक्षात्कार के साधन : श्रवण-मनन-निदिध्यासन 182-187
(ब्रह्मसूत्रशांकरमाध्य के विशेष परिप्रेक्ष्य में)
डॉ० मेघराज मीणा

राष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठग्रन्थमाला - ३३५

ISSN: 2231-0452

महस्विनी

षाण्मासिकी शोधपत्रिका

कुसुमम् : द्वादशम्

जुलाई - डिसेम्बर, २०१८

सम्पुटम् : २

प्रधानसम्पादकः

आचार्यः वि.मुरलीधरशर्मा

कुलपतिः

सम्पादकः

आचार्यः कोराड सूर्यनारायणः

राष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्

(विश्वविद्यालयानुदानायोगस्य १९५६ अधिनियमस्य

तृतीयधाराया अनुमोदितः विश्वविद्यालयः)

तिरुपतिः - ५१७५०७, आन्ध्रप्रदेशः

न्यायनये अपवर्गस्वरूपविचारः

डा. का. ई. श्रीवेङ्कटनाथः

(सहायकाचार्यः, न्यायविभागः, राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्, तिरुपतिः)

अथ पुरुषार्थचतुष्टये मोक्षस्यैव प्रधानत्वात् संसारदुःखनिवृत्तिरूपत्वात्, संसारदुःखानां च असह्यत्वात् न्यायदर्शनानुसारेण मोक्षप्रयोजकीभूतज्ञानसिध्यर्थं तादृशाज्ञानविज्ञेयपदार्थनिकरनिरूपणार्थं च न्यायाचार्यः श्री गौतमः सूत्रबृन्दं निरमिमीत। तत्त्वरत्नपरीक्षायां प्रवृत्ता भारतीयचिन्तनसरणिः आस्तिक-नास्तिकभेदेन भिद्यते। तत्र आस्तिकदर्शनेषु अन्यतमं दर्शनम् इदं न्यायदर्शनम्। यद्यपि साक्षात् वैदिकवाक्यानां प्रामाण्यं प्रतिष्ठापयितुं पूर्वोत्तरमीमांसादर्शने प्रवृत्ते तथापि वैदिकलौकिकवाक्यानां सप्रमाणं प्रामाण्यं निरूपितं न्यायदर्शने। अत एव विद्यते चतुर्दशविद्यास्थानेष्वपि उच्चस्थानं न्यायदर्शनस्य। श्रूयते च याज्ञवल्क्यस्मृतौ -

पुराणन्याय-मीमांसा-धर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः।

वेदाः स्थानानि विद्यानां धर्मस्य च चतुर्दश^१ ॥ इति।

शोधलेखेऽस्मिन् मया न्यायभाष्यग्रन्थानुसारेण अपवर्गस्वरूपविषये निरूप्यते।

न्यायभाष्यम् -

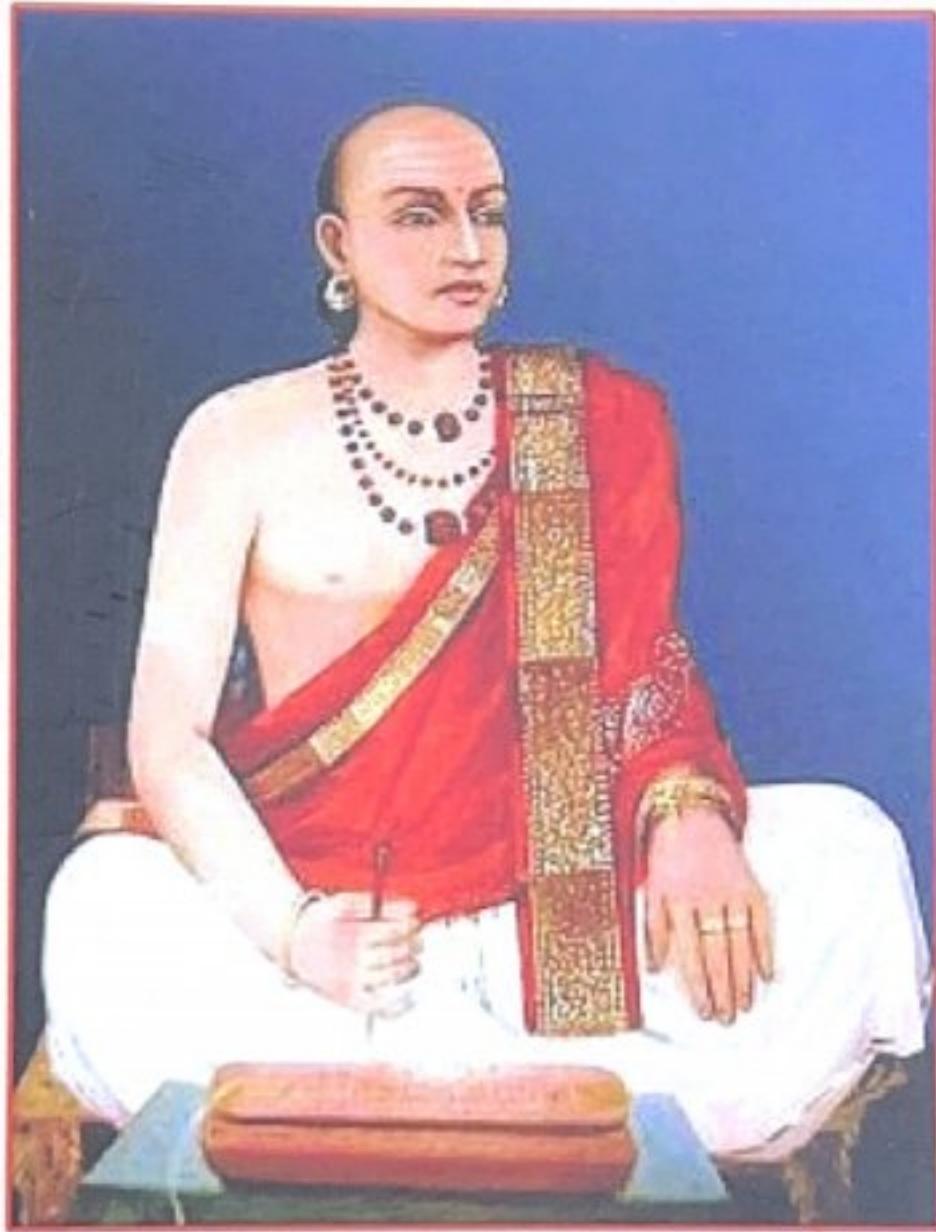
त्रिविधा च अस्य शास्त्रस्य प्रवृत्तिः - उद्देशो, लक्षणम्, परीक्षा चेति। आदौ प्रतिपिपादयिषितानां पदार्थानां क्रमेण नामभिः निर्देशः क्रियमाणः उद्देशः उच्यते। उद्देशग्रन्थे क्रमविन्यासे ग्रन्थकर्तुः इच्छैव नियामिका। पश्चात् उद्दिष्टपदार्थानां उद्देशक्रमानुसारेण लक्षणम्। ततः लक्षितानां परीक्षणं क्रियते। अत एव “प्रमाणैः अर्थपरीक्षणं न्यायः”^२ इति वात्स्यायनाचार्यः अवदत्।

अत्र च “प्रमाण-प्रमेय-संशय-प्रयोजन-दृष्टान्त-सिद्धान्त-अवयव-तर्क-निर्णय-वाद-जल्प-वितण्डा-हेत्वाभास-छल-जाति-निग्रहस्थानानां तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगमः”^३ इति प्रथमं सूत्रम्। सूत्रेऽस्मिन् षोडशपदार्थाः विभक्ताः। “प्रमेयत्वं अभिधेयत्वं च

बाणभट्टकृतिषु लोक-शास्त्र-दर्शनम्

BANABHATTAKRTISHU LOKA-SHASTRA- DARSHANAM

ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತಿಷು ಲೋಕ-ಶಾಸ್ತ್ರ-ದರ್ಶನಮ್

सम्पादकाः

डा. नागेन्द्रः

डा. मञ्जुनाथभट्टः

डा. तिरुमल पि कुलकर्णी

ಪರಿವಿಡಿ

ವಿಷಯ	ಲೇಖಕರು	ಪು.ಸಂ.
1. ಬಾಣೋ ಮೇ ಹೃದಯೇ ವಸತು	ಡಾ. ಏಮ್. ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ	8
2. ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತಿಪು ಲೋಕಶಾಸ್ತ್ರದರ್ಶನಮ್	ಡಾ. ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ:	15
3. ಕಾದಂಬರಿಯಾಂ ಅಲಂಕಾರಸೌಂದರ್ಯಪರಾಮರ್ಶ:	ಆಚಾರ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿರಙ್ಗನಾಥನ್	31
4. ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತಿಪು ಜ್ಯೋತಿಷದರ್ಶನಮ್	Dr. Ramakrishna Pejathaya	40
5. ಕಾದಂಬರಿಯಾಂ ವರ್ಣಿತಾ ಗುರುಕುಲವ್ಯವಸ್ಥಾ	ಡಾ. ರಾಘವೇಂದ್ರ ಭಟ್ಟ:	50
6. ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತೌ ಹರ್ಷಚರಿತೇ ವ್ಯಸನವಿಚಾರ:	ಡಾ. ವೆಂಕಟರಮಣ ಹೇಗಡೆ	57
7. ಬಾಣಸ್ತು ಸಾಮ್ರಾಟ್ ಕವೀನಾಮಿಹ	ಪ್ರೊ. ಜಿ. ಆರ್. ಅಮ್ಬಲಿ	65
8. ಬಾಣಭಟ್ಟಸ್ಯ ಕಾವ್ಯವೈವಿಧ್ಯಮ್-ಕಾದಂಬರೀ	Dr. Veena H. N.	69
9. ಕಾದಂಬರೀಗ್ರಂಥೇ ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶವರ್ಣನಮ್	ಡಾ. ಶ್ರೀವೆಂಕಟನಾಥನ್ ಕೆ. ಇ.	74
10. ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶಸ್ಯಾವಶ್ಯಕತಾ ಪ್ರಭಾವಶ್ಚ	ವಿದ್ವಾನ್ ರವೀಂದ್ರ ಗಣಪತಿ ಕೋಮಾರ:	78
11. ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶಾನುಸಾರಂ ಲಕ್ಷ್ಮಯಾ: ಮಾಹಾತ್ಮಯಮ್, ಇಹ ಲೌಕಿಕೋಪಾದೇಯತ್ವಶ್ಚ	ಡಾ. ಅನಿಲಪ್ರತಾಪಗಿರಿ:	81
12. ಬಾಣಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಪುರಾಣಾದಿಪು ಪಾಂಡಿತ್ಯಮ್	Vidvan H. S. Prashanth Bhat	92
13. ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತಿಪು ಲೋಕ-ಶಾಸ್ತ್ರ-ದರ್ಶನಮ್	ವಿದ್ವಾನ್ ಅಮರಗೋಪಾಲ ಗುಣ್ಣೆ	96
14. ಪರಿಸಂಖ್ಯಾಲಂಕಾರೇ ಬಾಣಚಮತ್ಕೃತಿ:	ವಿದ್ವಾನ್ ತಿಮ್ಮಣ್ಣ: ಆರ್	101
15. ಬಾಣಭಟ್ಟಸ್ಯ ಶುಕನಾಸೋಪದೇಶೇ ರಾಜನೀತಿ:	ವಿದುಷಿ ಕವಿತಾ ಭಟ್ಟ:	105
16. ಬಾಣಭಟ್ಟಕೃತೌ ವಿಚಾರವಿಮರ್ಶ:	ವಿದ್ವಾನ್ ರಾಜೇಶ ಶಾಸ್ತ್ರಿ	110
17. ಹರ್ಷಚರಿತೇ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶ:	ವಿದ್ವಾನ್ ನವೀನ ಭಟ್ಟ:	114
18. ಅಥಾತ: ಕಾದಂಬರೀಜಿಜ್ಞಾಸಾ	ವಿದ್ವಾನ್ ಸಿ. ಆರ್. ಪ್ರದೀಪಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ:	117
19. Bhatta Bana and his works	Dr. S. Ramaratnam	123
20. A study of Select moral edicts in the prose Kadambari of Bana	Dr. V. Girishachandra	128

प्रमाणसमीक्षा

(भारतीयसंस्कृतसंस्थानस्य प्रमाणसमीक्षास्य विषये प्रवृत्तानां संगोष्ठ्यां प्रस्तुतानां शोधनिबन्धानां संग्रहः)

PRAMĀṆASAMĪKSĀ

(Proceedings of the Seminar on Means of Valid Knowledge according to Various schools of Indian Philosophy and Inclusion of Some means in other)

प्रधानसम्पादकः

आचार्यः ए.पि. सच्चिदानन्दः

Chief Editor

Prof. A.P. Sachidananda

सम्पादकः

डा. एस्. वेङ्कटेशताताचार्यः

Editor

Dr. S. Venkatesha Tatacharya

राष्ट्रीयसंस्कृतसंस्थानम्

(भारतशासनमानवसंसाधनविकासमन्त्रालयाधीनः मानितविश्वविद्यालयः)

राजीवगान्धीपरिसरः

शृङ्गेरी - ५७७ १३९

Rashtriya Sanskrit Sansthan

Deemed University under M.H.R.D., Govt. of India

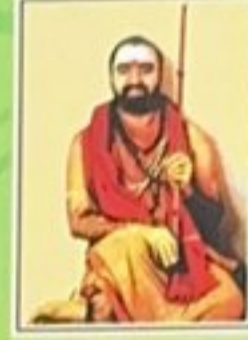
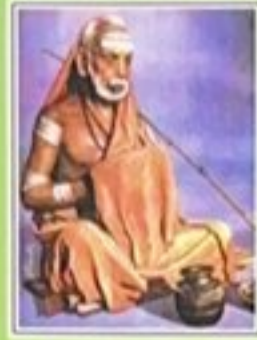
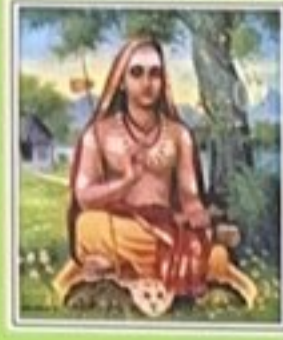
Rajiv Gandhi Campus

Sringeri - 577 139

web: www.sringericampus.ac.in, email: principal_rgc@hotmail.com

विषयानुक्रमणिका

निबन्धनामानि	निबन्धनामानि	पृष्ठसंख्या
I न्यायविभागः		
1. अर्थापत्तिनिरूपणम्	प्रो. श्रीपाद सुब्रह्मण्यशास्त्री	01
2. तर्कः न प्रमाणान्तरम्	डा. अं. वेङ्कटराधेश्यामः	03
3. प्रमाणपरीक्षा	डा. गब्बिट जयमाणिक्य शास्त्री	08
4. प्रमाणेषु परार्थानुमानम्	डॉ. स. सुदर्शनः	12
5. न्यायमञ्जर्यनुसारेण शब्दस्या- नुमानातिरिक्तप्रमाणत्वविमर्शः	श्री. श्यामसुन्दरः ए.	18
6. न्यायकुसुमाञ्जलिदिशा शब्दस्य प्रमाणान्तरत्वनिरूपणम्	श्री. आर्. नवीनः	23
7. अर्थापत्तेः प्रमाणान्तरत्वनिरासः	डा. के. इ. श्रीवेङ्कटनाथः	26
8. न्यायशास्त्रानुसारं उपमानस्य प्रमाणान्तरत्वव्यवस्थापनम्	श्री सन्दीपकुमार शर्मा	32
9. न्यायकुसुमाञ्जलिग्रन्थोक्तदिशा अनुपलब्धेः प्रमाणान्तरत्वनिरासः	श्री एन्. के. जगन्नाथन्	37
10. प्रत्यक्षप्रमाणविमर्शः	श्री अनन्तकृष्णः	40
11. उपमानप्रमाणविषये वैशेषिक- नव्यन्यायदर्शनयोः मतभेदविमर्शः	श्री. राघवेन्द्र पी. आरोल्ली	43
12. भारतीय-पाश्चात्यमतानुसारेण परार्थानुमानविमर्शः	श्री. सन्दीपकानेट्करः	47
II मीमांसाविभागः		
13. पूर्वमीमांसाशास्त्ररीत्या प्रत्यक्षप्रमाणम्	विद्वान् कृष्णजोशि	51
14. अर्थापत्तिप्रमाणम्	डा. सूर्यनारायणभट्टः	55
15. प्राभाकरमतानुसारेण प्रमाणानि	डा. एस्. वेङ्कटेशताताचार्यः	59
16. अर्थापत्तेः प्रमाणान्तरत्वम्	डा. गुरुराज कलकुरे	65

PRAMĀNA TATTVA DĪPIKĀ

Proceedings of the National Seminar on
PRAMĀNAS

Published by:

The Department of Sanskrit & Indian Culture

Sri Chandrasekharendra Saraswathi Viswa Mahavidyalaya

(University established under section 3 of the UGC act 1956)

(A unit of Kanchi Kamakoti Peetham charitable trust)

Enathur, Kanchipuram - 631561. Tamilnadu

2013

	वक्ता	पृ.सं
21. श्रुतेः प्रामाण्यविमर्शः	डा.के.गणपतिभट्टः	१११-११२
22. अनुमानं स्वतन्त्रं प्रामाण्यम्	डा. नावलपाळं रामानुज श्रीधरन्	१११-११२
23. अनुमानयोः प्रामाण्यव्यतिरिक्तः	डा.जि.जयमाणिक्यशास्त्री	१११-११२
24. प्रामाण्यविमर्शः	डा.श्रीरामः ए.एस्.	१११-११२
25. प्रामाण्यविमर्शः प्रतिपत्तिः	विद्वान् रघुवीर बिल्लिगदे	१११-११२
26. तर्कानुसंगतप्रामाण्यव्यतिरिक्तत्वम्	आचार्यः मञ्जुनाथ न.हेगडे	१११-११२
27. प्रामाण्ये साहित्यप्रामाण्यं वैशिष्ट्यम्	विद्वान् सुमन् के.एस्., डा.एस्.एन्.प्राणेशः	१११-११२
28. प्रामाण्यविमर्शयोः परस्परम्	श्री सन्दीपकुमारशर्मा	१११-११२
29. उपकारोपकारकभावः	श्री का.इं.गोपालदेशिकन्	१११-११२
30. केवलव्यतिरेक्यनुमानम्	डा.ओ.जि.पि.कल्याणशास्त्री	१११-११२
31. बोधताज्ञानस्य शाब्दबोधहेतुत्वम्	डा.इं.यम्.देवन्	१११-११२
32. शब्दोपमानयोः प्रामाण्यान्तरत्वविमर्शः	डा.का.इं.वेङ्कटनाथन्	१११-११२
33. अक्षयसूत्रोक्तरीत्या प्रत्यक्षलक्षणविमर्शः	श्री गौरीशङ्कर षणै	१११-११२
34. न्यायनये उपमानप्रमाणम्		१११-११२
35. The Role of Pramanah in Indian Philosophy	Dr.K.Kumara Swamy Sastry	183-200
36. Use of Anumana and Upamana in Atmajnanopadesavidhi of Adisankara	Dr.S.Gopalan	201-204
37. Pramanas in Saivasiddhanta	Dr.T.Ganesan	205-211
38. Pramana the unmistakable parameter for decisive comparision of the Indian and Western approach to Knowledge	Dr.D.Bharadwaj	212-221
39. Sruti as Sabdapramana and its Negation - Sri Sankara's Perspective	Dr.V.Vasanta Kumari	221-225
40. Sabdapramana as the sole means of Emancipation	Swami Jagadeswarananda Saraswati	226-233
41. Pramana - gradual mounting from Prameya to Pramata according to Kashmirian Saivism	Sri Maciej Karasinski	234-241

ISSN 2250-1711

सत्यं ज्ञानमनन्तम्

Journal of Veda Samskrta Academy

Recognised in the UGC-CARE List

A National Peer-Reviewed Research Journal

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगेन केर सूच्यां मानिता
मूल्याङ्किता राष्ट्रियसंशोधनपत्रिका

Volume : XVIII

July to December - 2021

Edited by the Director :

Dr. Gopalkrishna Hegde

Jyotishashastra-Dharmashastra Vidwan

VEDA SAMSKRITA ACADEMY (R.)

Kalkod Road, Hegde - 581330, KUMTA, Uttara Kannada, Karnataka.

विषयसूची CONTENTS

सम्पादकीयम्	8-9
Prologue	10-11
ಮೊದಲಮಾತು	12-14
1. इन्द्रियविमर्शः	1-10
-डा. भास्कर भट्टः जोशि (बेङ्गळूरु)	
2. स्कन्धत्रयोपेतं ज्योतिषम्	11-20
-डा. कुमारसुब्रह्मण्य भट्ट ए. (मङ्गळूरु)	
3. अलङ्कारस्य काव्यशास्त्रीयसमीक्षा तस्य सन्निवेशश्च	21-24
-रमेशचन्द्र बरमोला (मुम्बई)	
4. हस्तलेखशास्त्रपरिचयः	25-29
-डा. रामकृष्ण भट्ट के. (बेङ्गळूरु)	
5. क्रियायाः स्वरूपविमर्शः	30-38
-डा. पि.आर्. अर्चना कारन्त (बेङ्गळूरु)	
6. 'कुरु भुङ्क्व' तत्त्ववाद-भगवद्गीतयोः कर्मजिज्ञासा	39-48
-डा. गौतम आर्. (मणिपाल)	
7. पुराणानि प्रति श्रीमध्वाचार्यस्य योगदानम्	49-56
-डा. एस्. आनन्दतीर्थः (मणिपाल)	
8. व्याप्तिस्वरूपे साध्याभावाधिकरणवृत्तित्वसामान्याभावविचारः	57-64
-डा. वि. वि. एस्. आर्. लक्ष्मीः (बेङ्गळूरु)	
9. द्वितीयहेत्वाभाससामान्यलक्षणानुगमपरिष्कारः	65-71
-डा. के.ई. श्रीवेङ्कटनाथन् (बेङ्गळूरु)	
10. अवधानकलाङ्गभूतायाः निषिद्धाक्षर्याः समग्रं समीक्षणम्	72-81
-डा. रामकृष्ण पेजित्ताय (एर्नाकुलम्)	
11. योगदर्शने ईश्वरप्रणिधानोपायेषु शतरुद्रीयस्य प्राशस्त्यम्	82-91
-विद्वान् वेङ्कट बथुल (बेङ्गळूरु)	
12. अद्वैताधुनिकमतानुरोधेन चैतन्यचिन्तनम्	92-101
-डा. आर्. सुरेश (मैसूरु)	